

Etyka interpretacji tekstu literackiego

Seria Narracje w Edukacji prezentuje książki poświęcone zjawiskom i tendencjom o znaczeniu zasadniczym dla przemian w edukacji i dydaktyce.

Narracje literackie, kulturowe, antropologiczne, artystyczne, pedagogiczne budują przestrzeń, w której paradygmat edukacyjny ulega przekształceniom, staje się kreatywny i nowoczesny. W publikowanych monografiach i pracach zbiorowych interpretowanie szeroko rozumianej humanistyki służy redefiniowaniu edukacyjnego dyskursu.

Anna Włodarczyk

Etyka interpretacji tekstu literackiego

Postmodernizm. Humanizm. Dydaktyka

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego

Seria: Narracje w Eduk@cji

REDAKTOR NAUKOWY SERII

prof. dr hab. Anna Pilch

RECENZENT

dr hab. Joanna Hobot-Marcinek

PROJEKT OKŁADKI

Pracownia Register

Na okładce wykorzystano fragment pracy Nicholasa Galanina z serii Written Portraits (Anne Frank), Beeld Boekenweek 2011: CPNB, Van Wanten Etcetera, Soeverein en N. Galanin.

Publikacja finansowana przez Uniwersytet Jagielloński ze środków Wydziału Polonistyki.

© Copyright by Anna Włodarczyk & Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego

Wydanie I, Kraków 2014

All rights reserved

Niniejszy utwór ani żaden jego fragment nie może być reprodukowany, przetwarzany i rozpowszechniany w jakikolwiek sposób za pomocą urządzeń elektronicznych, mechanicznych, kopiujących, nagrywających i innych oraz nie może być przechowywany w żadnym systemie informatycznym bez uprzedniej pisemnej zgody Wydawcy.

ISBN 978-83-233-3717-1

www.wuj.pl

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego

Redakcja: ul. Michałowskiego 9/2, 31-126 Kraków

tel. 12-663-23-81, 12-663-23-82, fax 12-663-23-83

Dystrybucja: tel. 12-631-01-97, tel./fax 12-631-01-98

tel. kom. 506-006-674, e-mail: sprzedaz@wuj.pl

Konto: PEKAO SA, nr 80 1240 4722 1111 0000 4856 3325

Ze słuchaniem słowika jest tak jak z poznaniem w ogóle. Za dużo nie można. To się właśnie nazywa przyzwoitość. Może też pokora. I poza tym tak się szczęśliwie składa, że „za dużo” jest niepotrzebne. Do obrazu istotności nie dodaje. Obrazu nie klaruje. Przeciwnie: zamazuje. Wykrzywia. Niszczy. Umieścić się w treści – oto być może cała treść. W tym, myślę, mieści się również szukanie nowych treści, które jeżeli są, to należy je odkryć, po to aby w nich się umieścić. A potem w nich się utrzymać.

Edward Stachura, *Wszystko jest poezja* (1975)

SPIS TREŚCI

WSTĘP.....	11
WPROWADZENIE W PROBLEMATYKĘ POSTMODERNISTYCZNYCH SPORÓW I TENDENCJI	17
Postmodernizm: koncepcje, problemy, terminologia.....	18
Humanizm jako punkt sporu we współczesnej filozofii.....	21
Pluralizm etyczny.....	24
Konsekwencje „zwrotu etycznego” – pluralizm interpretacyjny.....	27
Człowiek wobec literatury jako <i>byt narracyjny</i>	32
Implikacje etyczne dla dydaktyki polonistycznej.....	35

CZĘŚĆ PIERWSZA ETYKA (PRE)ONTOLOGICZNA

ROZDZIAŁ 1

HEIDEGGEROWSKA DROGA OD ONTOLOGII FUNDAMENTALNEJ DO ETYKI.

<i>PROJEKT MYŚLENIA SPOSOBU BYCIA</i>	41
1.1. Heideggerowska wizja humanizmu.....	43
Problem bycia (<i>Sein</i>) i bytu (<i>Seienden</i>)	43
<i>Dasein</i> – człowiek jako obecność.....	44
„Humanizm dość osobliwego rodzaju”	46
Spór o wykładnię bycia	47
1.2. Etyka źródłowa – problem ugruntowania.....	51
Problem <i>winy i sumienia</i>	52
Przeciw etyce wartościującej.....	52
Etyka jako <i>zadomowienie</i>	53
1.3. Myślenie jako etyczna postawa interpretacyjna	54

ROZDZIAŁ 2

KONCEPCJA HUMANIZMU INNEGO CZŁOWIEKA EMMANUELA LEVINASA.

<i>ODPOWIEDZIALNOŚĆ W FILOZOFII PIERWSZEJ</i>	59
2.1. Humanistyczna koncepcja doświadczenia Drugiego	62
Humanizm jako filozofia bliźniego.....	63

Dobro jako istota bycia	64
Współczesny wymiar humanizmu Levinasa.....	65
2.2. Epifania twarzy – wydarzenie etycznie fundamentalne	67
Etyka jako fundament podmiotowości.....	68
Od kultury immanencji do kultury transcendencji	69
2.3. Odpowiedzialność wobec inności w etyce interpretacji.....	70

ROZDZIAŁ 3

DOŚWIADCZENIE CZŁOWIEKA W MYŚLI JÓZEFA TISCHNERA.

SPOTKANIE NA SCENIE DRAMATU.....	75
3.1. Doświadczenie człowieka w spotkaniu.....	78
Człowiek jako <i>istota dramatyczna</i>	79
Twarz innego jako otwarcie horyzontu dobra	81
Dochodzenie do człowieczeństwa jako dojrzałości.....	83
3.2. Etyka jako droga od aksjologii i dobra do rozumienia zasad	85
Etyka jako twórcze doświadczenie wartości.....	85
Rozumienie siebie jako świadomość reguł	87
3.3. Dialogiczność etyki interpretacji.....	88

ROZDZIAŁ 4

KSZTAŁCENIE ODBIORU TEKSTU WOBEC (PRE)ONTOLOGICZNEJ ETYKI INTERPRETACJI.....

91

MODELE LEKTURY

Model 1. Interpretacja etyczna jako projekt myślenia (Jerzy Kosiński, <i>Malowany ptak</i>)	93
Model 2. Interpretacja etyczna jako odpowiedzialność wobec inności (Dorota Terakowska, <i>Poczwarka</i>)	97
Model 3. Interpretacja etyczna jako dialog (Olga Tokarczuk, <i>Ostatnie historie</i>).....	101

CZĘŚĆ DRUGA

ETYKA POSTMODERNISTYCZNA

ROZDZIAŁ 1

BAUMANOWSKA KONCEPCJA CZŁOWIEKA PONOWOCZESNEGO.

MORALNA ODPOWIEDZIALNOŚĆ JEDNOSTKI	109
1.1. Ponowoczesna kondycja człowieka	112
Wcielenia człowieka ponowoczesnego.....	113
Poszukiwanie tożsamości w płynnym świecie	115
Człowiek w globalnej wiosce.....	117
1.2. Etyka ponowoczesna	117
Odpowiedzialność moralna jednostki	119
Moralność wobec niestabilnej rzeczywistości.....	121
1.3. Niepewność jako kategoria etyki interpretacji.....	122

ROZDZIAŁ 2

ESTETYCZNA WIZJA PODMIOTU MICHELA FOUCAULTA.

<i>ŻYCIE JAKO REDESKRYPCJA</i>	125
2.1. <i>Śmierć człowieka</i> jako problem (anty)humanizmu	127
Człowiek wobec swego początku.....	128
Uwikłanie podmiotu w struktury wiedzy i władzy	129
Estetyczna koncepcja człowieka jako dzieła sztuki	130
2.2. Etyka postmodernistyczna	133
Praca nad sobą jako <i>ethos</i>	134
2.3. Introspektywność etyki interpretacji	135

ROZDZIAŁ 3

DERRIDOWSKA KONCEPCJA PRZEKRACZANIA I MARGINALIÓW.

<i>DEKONSTRUKCJA JAKO RE-DEFINICJA</i>	138
3.1. Dekonstrukcja jako wizja humanizmu	141
Kres człowieka jako jego początek.....	141
Człowiek wobec wołania innego.....	142
3.2. Etyka dekonstrukcji.....	144
Etyczna odpowiedź.....	145
Szacunek i odpowiedzialność wobec inności.....	145
3.3. Etyka interpretacji jako <i>kontrsygnatura</i>	147

ROZDZIAŁ 4

NEOPRAGMATYZM RICHARDA RORTY'EGO JAKO „SŁABA” REFLEKSJA.

<i>ŻYCIE JAKO WSPÓLNOTA LITERACKA</i>	150
4.1. Humanizm etnocentryczny.....	152
Kultura jako fundament człowieka.....	153
Autokreacja człowieka.....	154
Wizja społeczeństwa jako kultury literackiej	155
4.2. Koncepcja etyki bez zasad	156
Problem postępu moralnego	157
4.3. Wrażliwość jako kategoria etycznej interpretacji	157

ROZDZIAŁ 5

KSZTAŁCENIE ODBIORU TEKSTU WOBEC POSTMODERNISTYCZNEJ

ETYKI INTERPRETACJI.....	160
--------------------------	-----

MODELE LEKTURY

Model 1. Interpretacja etyczna jako niepewność (Stefan Chwin, <i>Żona prezydenta</i>).....	162
Model 2. Interpretacja etyczna jako introspekcja (Manuela Gretkowska, <i>Polka</i>)	167
Model 3. Interpretacja etyczna jako kontrsygnatura (Wojciech Kuczok, <i>Gnój</i>)	172
Model 4. Interpretacja etyczna jako wrażliwość (Wojciech Kuczok, <i>Senność</i>)	177

CZĘŚĆ TRZECIA
ETYKA HERMENEUTYCZNA

ROZDZIAŁ 1

GADAMEROWSKA WIZJA ŚWIATA I CZŁOWIEKA.

<i>HERMENEUTYKA JAKO DIALOGICZNOŚĆ I KONTYNUACJA</i>	183
1.1. Humanizm Gadamera jako koncepcja dialogiczna	186
Język jako natura człowieka.....	187
Człowiek wobec tradycji	188
Tekst jako otwarcie człowieka na świat.....	189
1.2. Gadamerowska hermeneutyka jako etyka kontynuacji.....	190
Etyka jako postawa człowieka ku poznaniu siebie	192
1.3. Empatia w etycznej interpretacji	193

ROZDZIAŁ 2

HERMENEUTYKA PAULA RICOEURA JAKO GLOBALNA WIZJA CZŁOWIEKA.

<i>NARRACYJNE I ETYCZNE UKONSTYTUOWANIE PODMIOTU</i>	196
2.1. Humanizm Ricoeura jako całościowa wizja człowieka	199
Hermeneutyka jako próba odnalezienia podmiotu	200
Człowiek wobec tekstu jako <i>był narracyjny</i>	202
2.2. Etyka jako fundament struktury człowieka	203
Etyczna struktura tożsamości człowieka.....	205
Kwestia doświadczenia etycznego.....	207
2.3. Doświadczenie jako kategoria etyki interpretacji.....	208

ROZDZIAŁ 3

HERMENEUTYKA NIHILISTYCZNA GIANNIEGO VATTIMO.

<i>WIZJA „SŁABEJ” ONTOLOGII I ETYKI</i>	211
4.1. Humanizm jako kryzys lub koncepcja <i>słabego</i> podmiotu.....	214
Wizja transparentnego społeczeństwa	215
4.2. Etyka hermeneutyczna.....	217
Hermeneutyka jako etyka komunikacji.....	218
Hermeneutyka jako etyka interpretacji.....	218
4.3. Pluralizm etyki interpretacji.....	219

ROZDZIAŁ 4

KSZTAŁCENIE ODBIORU TEKSTU WOBEC HERMENEUTYCZNEJ ETYKI INTERPRETACJI .....

MODELE LEKTURY

Model 1. Interpretacja etyczna jako empatia (Jacek Dehnel, <i>Lala</i>).....	224
Model 2. Interpretacja etyczna jako doświadczenie (Olga Tokarczuk, <i>Prawiek i inne czasy</i>)	229
Model 3. Interpretacja etyczna jako pluralizm (Antoni Libera, <i>Madame</i>).....	234

BIBLIOGRAFIA	239
--------------------	-----

INDEKS	259
--------------	-----

WSTĘP

Niniejsza książka ma na celu¹ stworzenie selektywnego wyboru różnych wizji humanizmu, koncepcji etyki oraz etycznych modeli interpretacyjnych. Dobór określonych zjawisk filozoficznych nie jest próbą całościowego ujęcia tematu etyki interpretacji, ale rekonstrukcją tych stanowisk filozoficznych, które mogą jednocześnie stanowić refleksję dla dydaktyki polonistycznej. Trzeba zatem wyjaśnić, że dokonanie pełnego opisu każdej z filozoficznych koncepcji jest zamierzeniem usytuowanym poza horyzontem moich badań.

Zróznicowane koncepcje etyki interpretacji tekstu literackiego zostały ukazane na tle postmodernistycznych kontrowersji wokół współczesnej wizji humanizmu i zestawione z adekwatnymi wizjami etyki. Otóż celem tej książki jest stworzenie kulturowej płaszczyzny, na której refleksja filozoficzna mogłaby równocześnie zaistnieć i przełożyć się na obszar kształcenia interpretacji tekstu literackiego przyszłych nauczycieli na poziomie akademickim. Trzeba mieć bowiem świadomość, że etyka interpretacji jest zagadnieniem praktycznie nieistniejącym i niewykorzystanym jak dotąd w praktyce interpretacyjnej współczesnej metodyki nauczania literatury². Prezentowany obszar badawczy stanowi poloni-

---

¹ Książka została ukończona w 2010 r. Jej publikacja następuje więc z opóźnieniem, co sprawia, iż ewentualne prace filozoficzne, teoretycznoliterackie oraz metodyczne, które dodatkowo mogłyby wzbogacić dyskurs wokół etyki interpretacji, a ukazały się po ukończeniu prac autorki, nie zostały w niej uwzględnione. Nie dotyczy to jednak prac, które były dostępne w językach obcych, a po 2010 r. ukazały się w tłumaczeniu na język polski.

² Wyjątek stanowią prace: Anny Pilch, która podejmuje temat strategii interpretacyjnych przeniesionych na czytanie poezji pt. *Kierunki interpretacji tekstu poetyckiego. Literaturoznawstwo i dydaktyka*, Kraków 2003 oraz Anny Janus-Sitarz *Przyjemność i odpowiedzialność w lekturze. O praktykach czytania literatury w szkole*, Kraków 2009, która wykorzystuje trzy modele interpretacyjne (hermeneutyczny, dekonstrukcyjny i intertekstualny) i przenosi je na kategorię przyjemności oraz odpowiedzialności czytelniczej. Warto wspomnieć także o pracach Barbary Myrdzik, która hermeneutykę literacką czyni refleksją współczesnej dydaktyki polonistycznej (*Rola hermeneutyki w edukacji polonistycznej*, Lublin 1999) czy publikacjach Krystyny Koziółek (*Sytuacje dydaktyczne. O niektórych konsekwencjach „zwrotu etycznego” dla nauczania literatury*, „Teksty Drugie” 2004, nr 6 oraz *Czytanie z innym. Etyka. Lektura. Dydaktyka*, Katowice 2006).

Zdecydowany głos w sprawie nieobecności implikacji postmodernistycznych we współczesnej dydaktyce polonistycznej zabiera Marek Pieniążek; zob. M. Pieniążek, *Szkolny dialog między modernizmem a postmodernizmem: z dramatu milczącej wrogości ku metodyce dramatycznego poznania*, [w:] *Dialog kultur w edukacji*, red. B. Myrdzik, M. Karwatowska, Lublin 2009.

styczną refleksję, wzbogacającą kompetencje nauczyciela polonisty i realizujący się w konkretnych działaniach w zakresie interpretacji literatury współczesnej na lekcjach języka polskiego.

Książka skierowana jest przede wszystkim do metodyków, kształcących przyszłych nauczycieli języka polskiego, a także studentów polonistyki, szukających inspiracji dla dydaktycznych praktyk na poziomie licealnym. Niniejsza książka może ponadto stanowić teoretyczną i praktyczną pomoc dla nauczycieli języka polskiego, pragnących wzbogacić swój warsztat o nowe etyczne kierunki interpretacji³, a także dla studentów, którzy stoją przed własnymi, indywidualnymi sposobami czytania literatury najnowszej.

Do podjęcia tematu etyki interpretacji zainspirowały mnie najnowsze zmiany w zakresie podstawy programowej⁴, otwierające przed nauczycielami języka polskiego możliwość czytania z uczniami literatury najnowszej, a tym samym pogłębiania refleksji i stworzenia własnego warsztatu interpretatorskiego i badawczego. Nowa podstawa programowa przewiduje bowiem dobór tekstów literackich dokonywany przez polonistę. Umożliwia nauczycielowi własne poszukiwania płaszczyzny, na której określone teksty literackie korespondowałyby z najnowszymi koncepcjami interpretacyjnymi. Dodatkowe wzmocnienie poszukiwań stanowi obecność literatury współczesnej na rozszerzonej maturze

---

W zakresie współczesnej myśli pedagogicznej, z której polonistyka czerpie inspiracje wychowawcze, wymienić należy następujących autorów: Zbyszko Melosik (*Postmodernistyczne kontrowersje wokół edukacji*, Toruń–Poznań 1995; *Teoria i praktyka edukacji wielokulturowej*, Kraków 2007; *Kultura, tożsamość i edukacja: migotanie znaczeń*, Kraków 2009), Tomasz Szkudlarek (*Wiedza i wolność w pedagogice amerykańskiego postmodernizmu*, Kraków 1993), a także polonistów, podejmujących dyskurs o charakterze dydaktycznym: Bożena Chrzęstowska (*Poetyka stosowana*, Warszawa 1978), Maria Kwiatkowska-Ratajczak (*Metodyka konkretności*, Poznań 2002), Zenon Uryga (*Godziny polskiego. Z zagadnień kształcenia literackiego*, Warszawa 1996) oraz Stanisław Bortnowski (*Przewodnik po sztuce uczenia literatury*, Warszawa 2005). Ponadto ważnym źródłem wiedzy polonistycznej i metodycznej (w tym dotyczącej kierunków interpretacji i wykorzystania ich w pracy dydaktyka) stanowią: seria *Edukacja Nauczycielska Polonisty* pod redakcją Anny Janus-Sitarz, dwa tomy *Metodyki literatury*, oprac. J. Pachecka, A. Piątkowska, K. Sałkiewicz, Warszawa 2001–2002, a także seria *Studia Etyczne i Estetyczne* pod redakcją Tadeusza Szkołuta.

³ Nacisk na niezbędne przygotowanie nauczyciela polonisty do ustawicznego samokształcenia, tzn. konieczność rozwoju zawodowego i intelektualnego, kładzie między innymi: Jadwiga Kowalikowa w pracy *Narodziny nauczyciela polonisty* (Kraków 2006) twierdząc, że to właśnie nauczyciel jest przewodnikiem dla ucznia na drodze „od niewiedzy do wiedzy”; Maria Kwiatkowska-Ratajczak w książce zatytułowanej *Metodyka konkretności* (Poznań 2002), zwracając uwagę na to, iż polonista powinien samodzielnie dokonywać wyborów w zakresie edukacji swoich uczniów, na podstawie analizy niejednorodnej i niejednoznacznej rzeczywistości; Barbara Myrdzik w *Zrozumieć siebie i świat. Szkice i studia o edukacji polonistycznej* (Lublin 2006), dowodząc, iż literatura stanowi ważny element na drodze budowania dojrzałości i tożsamości kulturowej uczniów.

⁴ Mowa tu o *Podstawie programowej*, która zgodnie z rozporządzeniem MEN, weszła w życie z dniem 1 września 2009 r. W szkołach podstawowych i gimnazjach obowiązuje ona od roku szkolnego 2009/2010, natomiast szkoły ponadgimnazjalne rozpoczęły jej realizację w roku szkolnym 2012/2013.

Pełny tekst *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej* dostępny jest na stronie: http://bip.men.gov.pl/images/stories/akty/27_08.pdf (6.02.2014)

Natomiast treść podstawy programowej została opublikowana na stronie: <http://www.cke.edu.pl/index.php/podstawa-programowa-ksztalcenia-ogolnego> (6.02.2014).

pisemnej z języka polskiego, która obejmuje dzieła spoza podstawowego kanonu lektur⁵. Ponadto, nowa formuła matury 2015⁶ będzie skłaniać polonistów do poszerzania pola własnych zainteresowań i kompetencji interpretacyjnych, a także przygotowania młodego odbiorcy do kształtowania własnego, krytycznego stanowiska badawczego. Trzeba uwzględnić, iż także uniwersytecki kanon lektur w ciągu ostatnich kilku lat dopominał się o literaturę po 1989 roku⁷. Wszystkie te powody stanowią szansę na wypracowanie indywidualnych postaw czytelniczych i badawczych, dając możliwość uwolnienia literatury z uschematyzowanych praktyk interpretacyjnych, a otwarcia się na indywidualne modele lektury i interpretacji oraz podejmowania wysiłku kształtowania indywidualnych postaw czytelniczych.

Książka składa się z trzech odrębnych części, zestawionych w czterech polach badawczych. Każda z części stanowi odrębny paradygmat, ujęty w określonym rodzaju etyki i zawierający adekwatne wizje humanizmu, koncepcje etyki oraz określone etyczne postawy interpretacyjne. Wyszczególnione filozoficzne wizje reprezentują myślicieli różnych ośrodków badawczych: niemieckiego (Martin Heidegger, Hans Georg Gadamer), francuskiego (Emmanuel Levinas, Jacques Derrida, Michel Foucault, Paul Ricoeur), amerykańskiego (Richard Rorty), włoskiego (Gianni Vattimo) oraz polskiego (Józef Tischner, Zygmunt Bauman). Określone koncepcje filozoficzne zostały usytuowane chronologicznie w każdym z trzech obszarów etyki.

W zakres wizji humanizmu wpisują się koncepcje ujęte w etyce **(pre)ontologicznej**. Mowa tu o **humanizmie dość osobliwego rodzaju** Martina Heideggera, który lokuje człowieczeństwo człowieka przed ontologią; **humanizmie innego człowieka** Emmanuela Levinasa, który ustanawia człowieka odpowiedzialnym wobec innego człowieka niejako immanentnie; **agatologicznej wizji człowieka** Józefa Tischnera, który sytuuje człowieka w obszarze spotkania z Drugim. **Etykę postmodernistyczną** scalają następujące koncepcje: **ponowoczesna wizja humanizmu** Zygmunta Baumana, myśl dotycząca **śmierci człowieka** Michela Foucaulta oraz **kresu człowieka** Jacques'a Derridy, a także projekt **kultury literackiej** Richarda Rorty'ego. **Etykę hermeneutyczną** reprezentują: dialogiczna koncepcja Hansa Georga Gadamera, całościowa wizja człowieka Paula Ricoeura oraz „słaba” wizja podmiotu Gianniego Vattimo.

---

⁵ Wśród utworów literackich stanowiących przedmiot interpretacji maturalnej (II część: pisanie własnego tekstu) na poziomie rozszerzonym pojawiły się fragmenty prozy między innymi Aleksandra Jurewicza (styczeń 2003), Idy Fink (maj 2005 oraz matura maj 2012), Jarosława Iwaszkiewicza (maj 2006), Sławomira Mrożka (maj 2008), Wiesława Myśliwskiego (maj 2009), Olgi Tokarczuk (maj 2010), Jerzego Pilcha (czerwiec 2012), Zbigniewa Herberta (maj 2013) i Melchiora Wańkowicza (maj 2013).

Arkusze egzaminacyjne dostępne są na stronie: <http://www.cke.edu.pl/index.php/arkusze-egzaminacyjne-left/egzamin-maturalny> (6.02.2014).

⁶ Informator Matura 2014/2015 dostępny jest na stronie: <http://www.cke.edu.pl/index.php/egzamin-maturalny/matura-2015> (6.02.2014).

⁷ Na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego od kilku lat literatura po 1989 roku jest odrębnym przedmiotem, kończącym się egzaminem.

Analogicznie, zagadnienia dotyczące współczesnej etyki dotyczą równocześnie kilkunastu wyodrębnionych koncepcji filozoficznych. Każda z nich w swoisty sposób realizuje jeden z trzech rodzajów etyki: **etykę (pre)ontologiczną** (Heidegger, Levinas, Tischner), **etykę postmodernistyczną** (Bauman, Foucault, Derrida, Rorty) lub **etykę hermeneutyczną** (Gadamer, Ricoeur, Vattimo).

Kryzys humanizmu jest swoistym tłem dla rozważań dotyczących przemian w zakresie współczesnych wizji etyki. Zmianie ulega nie tylko obraz świata, ale nade wszystko obraz człowieka, który ten świat zamieszkuje, interpretuje, a w końcu zamyka w narracyjnej **małej** opowieści. Przybliżenie określonych stanowisk filozoficznych służy więc czemuś więcej niż tylko zaspokojeniu naukowej ciekawości. Jest próbą zrozumienia czasu, który silnie zaznacza się kryzysem, a trwa do dziś, a także zgłębienia problemu, jak w tej sytuacji odnajduje się człowiek jako byt nieustannie interpretujący.

Tendencje postmodernistyczne, obecne w kulturze zachodniej od lat 60. XX wieku, a szeroko komentowane w Polsce od lat 90. do dziś, silnie ujawniają się między innymi w literaturze, a ściślej – w prozie narracyjnej. Dlatego w zetknięciu ze współczesnymi powieściami proponuję adekwatne postawy interpretacyjne, by za każdym razem zestawić je z odmiennym wymiarem etyki interpretacji i przełożyć na konkretny model lektury, który wyłania się z poszczególnych wizji filozoficznych.

Każda z przedstawionych etycznych postaw interpretacyjnych zostanie przeniesiona na grunt współczesnej dydaktyki polonistycznej i wyodrębniona w określonym modelu lektury. Każdej z etycznej interpretacji została przypisana odmienna etyczna kategoria interpretacyjna: **myślenie** (Heidegger), **odpowiedzialność** (Levinas), **dialogiczność** (Tischner), **niepewność** (Bauman), **introspekcja** (Foucault), **kontrsygnowanie** (Derrida), **wrażliwość** (Rorty), **empatia** (Gadamer), **doświadczenie** (Ricoeur) oraz **pluralizm** (Vattimo).

Wybór literatury współczesnej został dokonany z kilkudziesięciu pozycji na podstawie badań przeprowadzonych wśród studentów polonistyki (studia drugiego stopnia) w ciągu kilku ostatnich lat⁸. Studenci wskazali te utwory, które ich zdaniem mogłyby znacząco zwiększyć wrażliwość ucznia liceum ogólnokształcącego jako odbiorcy literatury. Wybór ten jednocześnie odzwierciedla zainteresowania czytelnicze przyszłych nauczycieli. Trzeba zaznaczyć, że obok siebie znalazły się powieści należące do nurtów niszowych oraz te wysoko cenione przez krytyków literackich, uhonorowane ważnymi nagrodami literackimi. Dokonany wybór stanowi dowód na preferencje tekstów literackich zarówno wysokiej, jak i niskiej rangi. Nie zamierzam dokonywać hierarchizowania czy klasyfikowania ich pod względem wartości lub ważności. Współcześnie podział na kulturę niską i wysoką nie jest po prostu stosowny, nie opisuje bowiem adekwatnie aktualnej rzeczywistości. Wszelkie narracje, to znaczy wszystkie gatunki epickie, są równoprawne, dlatego też nie dziwi wybór literatury zróżnicowanej pod

---

⁸ Badania obejmują lata 2006–2010.

względem gatunkowym (powieści, reportaże, dzienniki, opowiadania), pokoleniowym (pisarze, których początki twórczości przypadają na lata 60., 70., 80., 90. XX wieku i początku XXI wieku), a także językowym i kulturowym (literatura polska i obca). Co więcej, taki wybór jednoznacznie wskazuje, że nauczyciel, akademicki czy też szkolny współcześnie musi być przewodnikiem po krainie różnorodności i chaosu. Nie stanowi to jednak negatywnie rozumianej sytuacji, ale daje szansę na edukację w przestrzeni wieloznacznej i wielokulturowej.

W wyborze znalazły się: **reportaże** Ryszarda Kapuścińskiego (*Heban i Cesarz*) oraz Mariusza Szczygła (*Gottland*); zbiór **opowiadań** Olgi Tokarczuk *Szafa*; **dziennik** Manueli Gretkowskiej *Polka*; **a także polskie powieści**: Stefana Chwina (*Żona prezydenta, Hanemann*), Jacka Dehnela (*Lala*), Pawła Huelle (*Weiser Dawidek*), Ignacego Karpowicza (*Niehalo*), Jerzego Kosińskiego (*Malowany ptak*), Wojciecha Kuczoka (*Gnój, Senność*), Antoniego Libery (*Madame*), Doroty Maślowskiej (*Wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną, Paw królowej*), Mariusza Maślanki (*Bidul, Jutro będzie lepiej*), Jerzego Sosnowskiego (*Apokryf Agłai*), Andrzeja Stasiuka (*Mury Hebronu*), Doroty Terakowskiej (*Poczwarka, Ono*), Olgi Tokarczuk (*Ostatnie historie, Prawiek i inne czasy, Anna Inn w grobowcach świata, E.E., Dom dzienny, dom nocny*), Janusza Leona Wiśniewskiego (*Samotność w sieci*), Michała Witkowskiego (*Lubiewo*); oraz **obcojęzycznych powieści**: Elfriedy Jelinek (*Pianistka*), Gabriela Garcii Márqueza (*Sto lat samotności*) oraz Érica Emmanuela Schmidta (*Dziecko Noego*).

Do etycznych koncepcji interpretacyjnych zostały dobrane określone teksty literackie. Do koncepcji Heideggera przypisano powieść Jerzego Kosińskiego *Malowany ptak*; do Levinasa *Poczwarka* Doroty Terakowskiej; do Tischnera *Ostatnie historie* Olgi Tokarczuk; do Bauman'a *Żona prezydenta* Stefana Chwina; do Foucaulta *Polka* Manueli Gretkowskiej; do Derridy *Gnój* Wojciecha Kuczoka; do Rorty'ego *Senność* Wojciecha Kuczoka; do Gadamera *Lala* Jacka Dehnela; do Ricoeura *Prawiek i inne czasy* Olgi Tokarczuk i do Vattimo *Madame* Antoniego Libery.

Tak pomyślane zestawienie jest swoistą odpowiedzią wobec zbadanych tendencji lekturowych młodych czytelników i równocześnie dopełnieniem dyskursu literaturoznawczego, filozoficznego i metodycznego, umożliwia także przeniesienie punktu ciężkości na czytanie literatury na lekcjach języka polskiego.

Ważny aspekt pracy znajduje pośrednie odzwierciedlenie w przekonaniu Marii Kwiatkowskiej-Ratajczak, że trzeba,

aby edukacja polonistyczna, „przejmując cudze dyskursy”, skutecznie korzystała z proponowanych przez badaczy kultury popularnej dróg obserwacji zmierzających do zmniejszenia „przezroczystości” jej poetyki oraz konstruujących ją schematów, a problematyka ta bardziej zdecydowanie była wprowadzana w programy akademickiego kształcenia nauczycieli⁹.

⁹ M. Kwiatkowska-Ratajczak, *Literatura popularna w edukacji: zagrożenie, potrzeba, konieczność?*, [w:] *Polonistyka w przebudowie. Literaturoznawstwo – wiedza o języku – wiedza o kulturze – edukacja. Zjazd Polonistów, Kraków, 22–25 września 2004*, red. M. Czermińska i in., Kraków 2005, t. 2, s. 264.

Teorie badawcze, będące przedmiotem akademickiego kształcenia, są bowiem nadal nieobecne we współczesnej edukacji bądź obecne tylko szczątkowo. Niewątpliwie mogą one stanowić nieocenioną pomoc w umiejętnym przystosowywaniu współczesnej dydaktyki do obecnych realiów i chronić czytelnika (nauczyciela, ucznia) przed dowolnością interpretacyjną.

Edward Balcerzan stwierdza ironicznie:

Gdy kończy się szkoła, kończy się obowiązek obcowania z twórczością literacką i, niemal automatycznie, znika poczucie błędu lekturowego. Ginie pojęcie odbioru wadliwego, narażonego na pomyłki: tu nikt się nie myli. Tam, gdzie utrwała się pogląd, iż każdy ma rację i każdy zachowuje się bezbłędnie, cokolwiek myśli i czyni, przewodnik staje się postacią problematyczną. Nie chcę przez to powiedzieć, iż komunikacja literacka – pozaszkolna oraz niespecjalistyczna – pozbawia nas wszelkich szans. Tak źle nie jest¹⁰.

Wydaje się, że szansy na czytanie nie wolno, szczególnie współcześnie, zaprzepaścić. Budzenie czytelniczej ciekawości wobec współczesnych narracji i podejmowania prób poszukiwania różnorodnych praktyk interpretacyjnych, stanowi ukryty cel niniejszej książki.

---

¹⁰ E. Balcerzan, *Polonisto, kim jesteś?*, „Teksty Drugie” 1990, nr 5/6, s. 2–3.